

2. Dječija prava i pravo na obrazovanje¹¹

Dječija prava su sveobuhvatno zaštićena obimnim popisom međunarodnih i regionalnih dokumenata koji uključuju ljudska prava, međunarodno humanitarno pravo i zakon o izbjeglicama. Djeca su povlašćena pravima koja su sadržana u opštim sporazumima. Osim toga sastavljen je i niz stručnih dokumenata za dodatnu zaštitu djece s obzirom na njihovu specifičnu ranjivost i važnost za društvo kao cjelinu, čiji je cilj osigurati zdrav razvoj i aktivno učestvovanje mladih u društvu.

Evropska konvencija o ljudskim pravima sadrži mnoge odredbe za zaštitu prava djece, na primjer Protokol 1, član 2., „pravo na obrazovanje”. Međutim, sveobuhvatni okvir za dječija prava je Konvencija UN-a o pravima djeteta iz 1989. Bio je to prvi dokument koji je posebno obradio prava djece i obilježio značajan pomak u razmišljanju prema “pristupu utemeljenom na ljudskim pravima” prema kojem su vlade zakonski odgovorne ukoliko ne uspiju da udovolje potrebama djece. Konvencija o pravima djeteta stvorila je novu viziju djece kao nosilaca prava i odgovornosti u skladu s njihovom dobi, umjesto da ih posmatra kao vlasništvo roditelja ili bespomoćne primaooce milostinje.

Dječija prava pokrivaju sve aspekte života djece i adolescenata i mogu da se podijele u sljedeće glavne kategorije:

- prava preživljavanja: pravo na život i zadovoljavanje osnovnih potreba (na primjer, odgovarajući životni standard, smještaj, prehrana, zdravstvena pomoć);
- razvojna prava: prava koja osiguravaju djetetu najbolji mogući razvoj (npr. obrazovanje, igra i slobodno vrijeme, kulturne aktivnosti, informisanje, sloboda mišljenja, izražavanja, vjere);
- prava učestvovanja: prava koja omogućavaju djeci i da aktivno učestvuju u životu svojih zajednica (npr., slobodno izražavanje misli, odlučivanje u stvarima koje se tiču njihovih života, pristupanje udruženjima);
- zaštitna prava: prava koja su presudna za zaštitu djece i adolescenata od svih oblika zlostavljanja, zapostavljanja i iskorištavanja (npr., specijalna briga za djecu izbjeglice i zaštita od upletenosti u oružane sukobe, rad djece, seksualno zlostavljanje, mučenje i zloupotreba droga).

Obrazovanje se samo po sebi smatra ljudskim pravom, no istovremeno i neophodnim sredstvom za ostvarivanje ostalih ljudskih prava. Vaspitno-obrazovni sistem koji slijedi pristup utemeljen na ljudskim pravima imat će bolje polazište u ispunjavanju fundamentalne misije osiguravanja visokokvalitetnog obrazovanja za sve.

Član 26. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima određuje:

- (1) Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje mora biti besplatno, barem na osnovnim i fundamentalnim nivoima. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje mora biti opšte dostupno, a visoko obrazovanje mora biti jednako dostupno svima na osnovu uspjeha.
- (2) Obrazovanje mora biti usmjereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i jačanju poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono mora unaprijediti razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama, i podržavaće djelovanje Ujedinjenih nacija u održanju mira.
- (3) Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru vrste obrazovanja za svoju djecu.

¹¹ Autor: Felisa Tibbits (2009), Napomene Felise Tibbits, pripremljene za evaluacijsku konferenciju Savjeta Evrope na temu Evropske godine građanstva u vaspitanju i obrazovanju, 27 - 28 April 2006, Sinaia, Rumunija.

Kao proširenje ideja prvobitno formulisanih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, član 28. Konvencije o pravima djeteta definiše obrazovanje kao pravo, dok član 29. ističe da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema punom razvoju njegove „ličnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti”.¹²

I Konvencija o pravima djeteta i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima definišu jačanje poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda kao jednu od svrha školovanja. Naravno, da bi se ljudska prava istinski razumjela i unaprjeđivala, moraju se proživjeti u odnosu prema drugima. To uključuje ne samo učenje o ljudskim pravima, već i život u okviru i kroz ljudska prava. Pristup školovanju utemeljen na ljudskim pravima iz tog razloga u učionicama primjenjuje učenje i praktikovanje vrijednosti i okvira ljudskih prava. Škole u skladu s dječijim pravima u fokus stavljaju ljudsko dostojanstvo djece.

Svrha prava na obrazovanje jeste da ga primjenjuju i uživaju svi – nezavisno od sposobnosti, rasnoj, etničkoj, vjerskoj, polnoj, klasnoj i nacionalnoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji ili bilo kojoj drugoj osnovi. Osim toga, vaspitanje i obrazovanje – prema definiciji Konvencije o pravima djeteta – mora biti struktuirano na način da uvažava dostojanstvo i fundamentalna ljudska prava učenika.

Ključno načelo koje je u centru i ljudskih prava i pristupa utemeljenog na ljudskim pravima jeste načelo nediskriminacije. U školskom sektoru smjernice su mnogostruke, uključujući i jednak pristup visokokvalitetnom obrazovanju s posebnim naglaskom na ranjive ili marginalizovane grupe.

UNESCO-va inicijativa Škola – prijatelj djece i pristup obrazovanju utemeljen na ljudskim pravima nastoji da implementira Konvenciju o pravima djeteta u i kroz vaspitanje i obrazovanje. Kako bi se osposobili za primjenu pristupa zasnovanog na ljudskim pravima moramo bolje da poznamo ljudska i dječija prava, kao i njihove implikacije na razmišljanje, planiranje i evaluaciju u vaspitno-obrazovnom procesu. To nas podstiče da postavljamo pitanja poput:

- Ko ne dobija obrazovanje? Gdje se ti pojedinci nalaze i zašto su uskraćeni?
- Ko bi i šta trebao da učini za zaštitu, promovisanje i ostvarenje prava na obrazovanje?
- Čije kapacitete, i u čemu, treba razvijati kako bi osigurali pravo na obrazovanje?
- Šta je to što neko mora da uradi da bi se obezbijedilo ovo pravo i kako partnerstva u tom procesu mogu da pomognu?

Načelo 1. Direktna povezanost s pravima

Postavlja se pitanje: Jesu li naša nastojanja u vaspitno-obrazovnom procesu direktno povezana s ljudskim pravima? Uključuju li ta nastojanja sveobuhvatni raspon ljudskih prava? Jesu li temeljno istražena ljudska prava od istinske važnosti za potrebe i probleme naših zajednica, ili mogu li se te veze uspostaviti? Jesmo li voljni nadići ličnu „zonu udobnosti” u povezivanju našeg djelovanja s vrijednostima ljudskih prava?

Načelo 2. Odgovornost

Vide li se oni među nama koji su predstavnici vlade ili državni službenici odgovornima za ostvarivanje vaspitanja i obrazovanja za ljudska prava? Na koje načine smo odgovorni? Kako djeca i njihovi staratelji mogu da obezbijede takvu vrstu odgovornosti?

Načelo 3. Osposobljavanje i učestvovanje

Razmislimo na trenutak o onima prema kojima se osjećamo odgovornima u smislu garantovanja vaspitanja i obrazovanja za ljudska prava. Jesmo li uvrstili ideje svih onih na koje utiču naši stavovi i postupci? Ko je izostavljen iz procesa donošenja odluka, a one se na njega odnose? Ako nijesu prisutni, ili na bilo koji drugi način uključeni u rasprave, na koji način takve pojedince možemo da dovedemo za sto? Kako možemo da posređujemo u zauzimanju stavova o kada, kako, ko i šta u vaspitanju i obrazovanju za demokratiju i ljudska prava?

¹²Na pravo na obrazovanje se poziva u brojnim dokumentima UN-a i poveljama o ljudskim pravima uključujući Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 14.) i Konvenciju o pravima djeteta (član 28. i 29.). Druge ključne deklaracije, opšte odredbe i dokumenti su se proširili i na pravo na obrazovanje, uključujući Svjetsku deklaraciju o vaspitanju i obrazovanju za sve (član I, III, IV, VI, VII), Dakarski okvir za djelovanje, i Obrazovanje za sve.

Načelo 4. Nediskriminacija i posebna pažnja prema ranjivim grupama

Konačno, i vezano uz prethodno načelo, za koje grupe trenutno postoji najmanja mogućnost da će izvući korist iz naših vaspitno-obrazovnih programa, i kako možemo podržati njihovo učestvovanje? Upravo te grupe čija su ljudska prava uskraćena na dnevnoj bazi – marginalizovani, ranjivi, diskriminirani – su oni koji bi trebalo najviše da profitiraju od naših vaspitno-obrazovnih nastojanja. Kako možemo da ih identifikujemo, dopremo do njih, i za njih stvorimo istinski smislene obrazovne programe?